

Душан Јовић

СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА НОРМА И ЈЕЗИК НАШЕ ПОСЛЕРАТНЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Књижевност са основом на стандардном српскохрватском језику Вуковога модела релативно је млада. Нема ни два столећа од њенога настанка. Међутим, по свему судећи, она је и за ово кратко време достигла светске врхунце. Једна је од најбољих у свету.

Њеном развоју нису озбиљније нашкодиле ни двовековне распре о језику, ни предвуковска књижевност писана на различитим дијалектима, или књижевност са ослонцем на старословенски језик. Велике сметње нису ни савремени покушаји нормирања две или четири варијанте, и све ванјезичке и ванкњижевне импликације датих подела. *Стварне стагнације било је једино у кратким временским интервалима када су уметничке слободе биле ограничаване.*

Све поделе и сви проблеми у вези са језиком нису били сметња за развој књижевности, али су свакако до извесне мере могли бити сметња у рецепцији појединих књижевних дела на укупном српскохрватском језичком подручју.

1. Сметње су биле и на ареалима изван српскохрватског језичког подручја, што је зависило од тога да ли дати језички израз није некаква сметња да се дато дело преведе на други језик.

2. На српскохрватском језичком подручју, што значи да ли се дата варијантна разлика прихвата или не. Или, да ли постоји одбојност према латиници, односно ћирилици.

3. Да ли је језички подсистем на коме је дело написано мање или више стран датој средини.

Однос према језику у књижевном делу има две различите развојне фазе.

- а) Од Вука до педесетих година нашега столећа, и
- б) Од педесетих година до данас.

Неколико деценија на почетку прве фазе водиле су се, као што је познато, жестоке битке за коначну победу Вукових идеја и прихватање Вуковог модела стандардног језика.¹ Отпори су били велики, у игри су били моћни људи, па је разумљиво што су Вукови следбеници и он сам били непомирљиви према свему што је одударало од дате нормe. Инсистирање на властитим решењима и захтевима понекад је ишло до пуританизма.

Кад је коначно Вукова норма стандардног језика, готово свуда и од свих прихваћена, онда је огромна већина културних радника и сви други којима је писана реч била нека врста комуникације, настојала да се доследно држи Вуковог модела. Исто понашање прихватила је и већина књижевника, а особито се тога до краја држала група лингвиста и књижевних критичара, На тај начин се једино може објаснити појава тзв. филолошке критике,² која није настојала само на доследном поштовању нормe, већ и на протеривању свега што је излазило из домена непосредне асоцијације, што је из јаве узлетало у свет маште.³

У првом раздобљу било је мало дела слободније језичке комбинаторике, или дела писаних неким другим језичким подсистемом. Основа је готово увек била стандарднојезичка норма.

Тек између два рата таквих покушаја је нешто више, нпр. нека дела Лазе Костића, Момчила Настасијевића, Мирослава Крлеже, надреалиста итд.

У ствари, што се дубље улазило у XX век, тако се поступно мењао и однос према употреби језика у песничкој функцији. Поред слободније комбинаторике, веће слободе у стварању својеврсних и оригиналних језичких структура, тако је исто освајано све више слобода у избору језичких елемената, нпр. из различитих дијалекатских подсистема. Бора Станковић уводи дијалекат Враћа и околине, Стеван Сремац говор Ниша, Душан Радић говор долине Западне Мораве, Драго Жерве пише на чакавском, М. Крлежа на кајкавском итд.

Између два рата јављају се и први јаче изражени елементи социолокатских подсистема, нпр. у Нушићевим делима и др.

Ипак, изузетно је ретко да се цело дело пише на неком дијалекту који није у основи књижевног језика. Крлежа пише

¹ О Вуковом времену и његовој борби за нови модел књижевног језика написана је огромна литература. Наводим само неке одељке из познате монографије Љубе Стојановића, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд — Земун, 1924, 420—502; 547—601, et passim.

² Најзначајнији представници тзв. филолошке критике у Срба су, пре свега, Вук, затим, Буро Даничић, Борђе Магарашевић, Јован Бошковић, Јован Суботић, Стојан Новаковић, Светислав Вуловић. У Хрвата су најпознатији Иван Кукуљевић Сакцински, Ватрослав Јагић, Шиме Љубић и др.

³ Врло илустративне у том погледу су Вукове критике Видаковићевог „Усамљеног јуноше“, Граматички и полемички списи Вука Ст. Караџића, књ. I. Београд, 81—87. И критика I и II књиге романа „Љубомир у Елисиуму“. Београд, 106—166.

„Баладе Петрице Керемпуха“, Драго Жерве на чакавском, али таквих дела је још увек мало. Такво писање није правило већ изузетак. Много је чешиће и обичније да само поједини елементи, понекад и шири сегменти некога дијалекта уђу у књижевно дело, али са јасно одређеном функцијом: њима се карактеришу поједини ликови или ситуације. Узмимо као пример С. Сремца у „Зони Замфировој“, Бору Станковића у приповеткама или „Нечистој крви“. Још увек се поштује стандардна норма. Реакције на превелику употребу дијалекатског углавном су негативне. Исто тако се реагира и на слободнију језичку комбинаторику.

Друго раздобље траје већ четрдесетак година, ако као почетак узмемо педесете године нашега столећа.

Педесетих година долази до крупних промена и квалитивног преокрета у ставовима званичне политике према слободама у уметности. Прокламирају се слободе у уметничком стварању и то ослобађа силну енергију и отвара неслућене могућности за бржи развој културе и уметности. Наравно, није то никако било некакво аутоматско кидање старе праксе. Слободе су се поступно освајале. Још подуго је било цензуре, произвољних оцена појединих уметничких дела и у књижевности, али и у другим областима културе и уметности, нпр. на филму итд.

Циљ ове расправе није да оцењује однос идеологије, власти и слободе уметничког стварања. Дате напомене су само глобални оквир који донекле објашњава и у који се смешта суштина рада — развој језика књижевнога дела у одређеном временском раздобљу.

Педесетих година настаје и прави прелом у употреби језика у песничкој функцији. Напушта се строгост у захтеву да све што се напише обавезно мора бити засновано на језику стандарда. У језику књижевнога дела јавља се тежња да се језик обухвата у целини. Ништа што у језику постоји не искључује се ни песничкој употреби језика. Готово сви дијалекатски подсистеми, на један или други начин, улазе и у књижевност. Исто тако, социолингвистичке промене, које су интензивне и разноврсне, особито после другог светскога рата, укључују се у језик књижевнога дела. Приоритет стандарднога језика, наравно, није искључен. Он има у сваком случају доминантну улогу. Међутим, он није једини и није искључиво мерило шта је исправно, а шта није у употреби језика. Не бар у његовој песничкој функцији.

Затим, далеко је слободнија језичка комбинаторика и трагање за новим. Једина су ограничења, којих се сваки писац, по неком неписаном правилу, држи — избегавање аграматичности. Међутим, даље ће се видети да се употребом различитих језичких подсистема у књижевности проблем аграматичности поставља на један сасвим други начин него раније.

Језик наше савремене књижевности, дакле, типолошки је веома разуђен. Без детаљних и систематских истраживања ни-

је могуће ни побројати све могуће типолошке разлике. Овде наводимо само неке, које су довољно илустративне да покажу колико је новог у језику савремене књижевности.

1. *Творба нових слојева лексике.* За илустрацију, у овом случају, узет је језик Бранка Летића.⁴

Летићев роман добрим делом писан је језиком у чијој је основи стандардна норма. Међутим, не мали број је ретких речи или их је сам писац створио. Нове речи Летић твори од познатог корена и познатог суфикса, према неком постојећем моделу, али таква реч није постојала у нашем језику, нпр.:

Према познатој речи *безводица*, саграђена је *безжитица*, *бездрвица*, *двотравица* (бара), *сусретница*, *куцница*, *крајпутница* (јабука) према познатом *крајпуташ* (споменик, ознака, белег), *слаородница* (земља), *изнађеница* (роба), *узушница* (ударац иза уха), *зловремица*, *траженица* (откупна), *сусретница*, *безданица*.

Летић гради велик број придева чија је семантика потпуно јасна, најчешће, иако су то потпуно нове речи, нпр.:

сеобно (настројени), *гранчаст*, *новчевит*, *сврдлороги* (овнови), *китњав*, *љешушан*, *горшан* (момчурак), *вршајно* (уже), *силовни* (пастув), *ракијава* (зоб), *мрклене* (косе), *ударљиво* (момче), *растајна* (туга), *барушљива* (делта), *комарчива*, *радећив* (одлазник), *рубовити* (рукавац), *комарчије* (уједиште), *мутуњав*, *пјевкасти*, *летичасти* (љепорјек), *бесрдан* (одметник), *здупљен*, *некризне* (државе), *негледуци* (удар), *одјевна* (одјећа), *сисна* (кеса), *облачећа* (мода), *чедоморни* (печалбар), *видиковит* (положај), *жегсвит* (направљено од жега), *изалеђни* (нож), *најумовнији*, *њивски* (посао).

Није искључено да су неке од наведених речи преузете из локалних говора, нпр. *мутуњав* је, можда, дијалекатски деминутив од *мутан*.

Затим, Летић твори и већи број глагола на сличан начин као и именице и придеве. Наводим само неке.

распчелити се, *дожитити* (до новине), *заменити*, *запрезимити*, *снужђивати* (маљем), *завозити*, *задуњити* (задуњиле дојкице), *залећити*, *измодричати*, *опрезривити* (лице), *разнародовати*, *окарити се* (ожалостити се), *бљечкати* (опанцима), *маздрачити*, *одмаздрачити*, *посрданити* (од Срђан), *подамјанити* (од Дамјан), *зажандарити се*, *замаказити* (листовима, ногама), *померио* (од Омер), *шћукати*, *примркнути*, *кекепићати*, *извилцанити* (очи), *жугнути* (шукнути), *крбати* (руку о руку).

И у скупу глагола има неколико који, можда, већ постоје у локалним говорима, а Летић их је само преузео, али је несумњиво да је већина новостворена.

Летић гради и велик скуп именица различитим суфиксима, од којих су неке и сложенице, нпр.:

⁴ Повратак у туђину, Београд, 1973.

*туђеземац, тржац, претржац, маљударац
неродник, злородник, одлазник, рудновласник, отацбеник,
дочекник, испратник*

*злоход
тужнопис
жудба
дрвосјечлук
заширак, гоњак
једроњс (као шидроња)
вимуља (крава)
препродавство, швабољупство
мекач
одраслост
сјек
касар (касарна)
подичење,
небесање
фуклиш
Европија
језероточина
завичајобоља
живобара
негледуш
зачешљај (именица)
медицинига (књига о медицини)
нећава (од неће)
никовић, нековић (од нико, неко)*

Врло је карактеристично да Летић гради само именице, придеве и глаголе, Дакле, гради примарне речи. Остале, по правилу не гради. Особито не функционалне речи.

Писца трага углавном за појмовним речима. Очито га постојећи фонд таквих речи не задовољава, Нарочито не кад је неопходно нешто нијансирати. Новим фондом речи песнички језик несумњиво је обогаћен. Као и увек у сличним случајевима, мала је вероватноћа да такве речи у већем броју уђу у стандардни језик свакодневне комуникације.

Дате речи, као што се види, имају недовољно одређену семантику, или у већини случајева, семантика је веома једно-смерна и јасна, нпр. *небесање, медицинига* према *једроња, тужнопис* и др.

Нових речи с већом апстракцијом мање је него других. Семантика свих новосаграђених речи најсигурније се реконструира у контексту. Изолиране из контекста често су нејасне.

Очито је да Летићев начин грађења речи има чврсту логику. Речи се граде, обично, од познатих корена и познатих су-

фикса. Уклапају се, затим, у контекстуалну околину која је по свес јасна. На тај начин и дате речи без великих проблема остварују своју функцију. Да није тако, текст би свакако био тешко читљив. Рецепција информација не би била лака.

И у других писаца који граде нове речи на овакав или сличан начин исти је поступак у њиховом укључивању у текст.

Други тип дела написан је на неком дијалекатском подсистему у целости. После другог светског рата таквих дела је све више, нпр. „Петријин венац“ Драгослава Михаиловића, нека дела Ивана Ивановића. Најтипичнији је роман „Аризани“, нека дела Новака Килибарде итд.

Неколико сегмената текста романа „Аризани“⁵ показују на који начин се дијалекатским подсистемом може постићи уметничка убедљивост. И. Ивановић је овај роман написао на јужноморавском говору призренско-тимочког дијалекта. Језик је дијалекатски потпуно аутентично дат. У овоме тексту је дијалекат потпуније представљен него у било којој дијалекатској студији. Особито зато што је веома много текста дато комбинацијом наратије, али и у дијалогској форми, нпр.:

- Није смо Аризани из село Дољевац у Мораву.
- Дољевац лежи тачно на пола пут између... (7).
- Није ми се дало да ги дослужим.
- Писао сам на моји да ми под хитно прату одело, кад један дан вика ме... мајор... стао пред касарну па се дере ко вол кад рика...
- Изволте, госим мајоре (11)
- Мога ми га је узме ко је тго па и да не осетим (13).
- Одакле си ти, брате, реко.
- Од куде Раванград, вика он, а ти?
- Од које си село, реко. Не ли си из Пуковац?
- Јесам, вика он. А који си ти, брате?
- Чекај, реко, не ли си ти...
- Е мој земљаче, вика Миковић, нема тога данас кој зна де ће. Неће прође ни десет дана а Немци има да буду у Београду.
- Спашавај главу а за пук те боли патка. Не мож натраг да си Јабучило. Него ајде с нас (15).
- Седомо да једемо леб. Узлаја Шарко, ко на поган. Сеца ланац, мислиш ће ишчупа дирек (35).
- Тате, мож ме утепаш, ал ја у село нећу... Све моје друшке су отишле у варош а ја једино да останем у село... Да је мстика добра и ђавол би копао. (211).

Елементи језика стандардне норме налазе се сама у говору образованих људи, нпр. официра Миковића, али је и тај го-

⁵ Београд 1982.

вор дат у дијалекатској интерпретацији. Исто тако, продире понеки градски израз и у говор војника сељака, нпр. *под хитно*. Све остало је дијалекатско.

И знаменити приповедач Новак Килибарда доста својих дела пише дијалекатским језиком. Нпр. књигу „*Све је то неква судбина*“,⁶

— Док смо *тужјели* за турским *пашчадма* и чували своју *вљеру*... Црногорци нас сматрали *заваљеницима* (8).

— Био јој се, покојници, *прдно искојасио мојасил* на обље руке (9).

— Но што ти причам, *нако љуцко труње* облагало Лукијана да је притиснуо *нечију продјепачу*... (56).

Такав језик има и у збирци приповедака „Из приче у причу“.⁷

— Света рука почива у *један сребрни бајунчић*... и држи се на *златном човом* прекривени *тавулин* испред олтара (9).

У књизи „*Вражји путе*“⁸ језик је веома особен управо по оригиналној лексици, нпр.:

— *Сву градину је некако зликала* и није јој се могао *врнути обљенак* у образ...

— *Чупор и чипчије* искасапи се и *натовари коња* па *спучи* у Требиње (49).

Килибарда најчешће пише говором свога роднога краја, говором Бањана, али у своја дела уноси елементе и других црногорских дијалеката. Граматичке особине ових говора лако су препознатљиве, али је лексика често мало позната, па је за ширу употребу потребан речник са објашњењима на стандардном језику. Килибарда понекад додаје објашњење мање познатих речи уз своје дело, понекад не. Што се тиче функције датих дијалекатских елемената, она је потпуно усмерена у *изграђивање* ефектног, уметнички снажног исказа. Њиме Килибарда читаоцу приближава не само личност у њеном универзалном трајању, већ и оно што је врло индивидуално. Све то постиже најчешће језиком свога краја којим влада компетентно и сигурно.

Трећи тип дела писан је језиком чија је основа стандардна норма. Међутим, комбинаторика има безброј *варијација*. У делима овога типа сви елементи су, по правилу, стандардни, али су правила комбинација друкчија, па се на тај начин добијају најразноврсније комбинаторичке варијације.

Огроман је скуп дела који је написан на овај начин. Метафорички искази у њима творе се од асоцијативно крајње јасних, па је рецепција њихова аутоматска; до крајње семантички непрозирних. За неке од њих потребан је изузетан напор да се на некакав начин дешифрију, осмисле. Неки се тешко мо-

⁶ Београд 1985.

⁷ Требиње 1984.

⁸ Београд 1978.

гу довести у везу са неком реалном суштином. Има и таквих исказа који су музички, ритмички прихватљиви, али су за већину семантички празни.

У нашој литерарној пракси експерименти, ипак, не иду тако далеко па да већи сегменти текста буду крајње херметизирани, каквих примера је било понегде у време надреализма у нас, а масовније у делима неких страних писаца, нпр. В. Хлебњикова у руској литератури. Наши писци, чак и они који помало теже екстремизму употребе језика, настоје успоставити контакт са читаоцима. Врло је илустративан у том смислу Бранко Миљковић, нпр. у збирци песама „Орфичко завештање“⁹ има стихова у којима је сваки елемент добро познат, али дешифровање исказа је веома тешко.

— *Ако хоћете песму*
Сиђите под земљу
Ал припитомите животињу
Да вас пропусти у повратку
 (Орфичко завештање)

— *Осташе у ваздуху*
Звери неспретне са судбином
 (Постање)

Ноктима бола
Изгребаћу лице неба
 (Ниоба)

Разуме се, књижевна теорија готово увек проналази неко рационално решење у објашњавању сличних метафоричких исказа. Лингвистички би се једино могло рећи да дешифровање оваквих исказа даје веома много могућних трансформа. Можда је вредност овакве поезије, према томе и оваквих исказа, у томе, што сваки ко жели може да нађе некакав свој начин прилагођавања оваквом језику и сваки има неку своју семантичку интерпретацију датог текста. Ако у томе налази неки естетски или смисаони контекст и сврху, онда је таква поезија добила и смисао властитога постојања.

Карактеристичност нашега песничкога исказа је и што се, по правилу, избегава аграматичност, мада се понекад и то може наћи, нпр. у Момчила Настасијевића.¹⁰

— Гле, збиља, благодан ми *надлази: врве пут мене* ода-свуд, у новом руху, па мирисни, (112).

Овакав текст је свакако тешко дешифровати. Тачније речено, овакви искази могу се транспоновати у скуп исказа сро-

⁹ Ниш 1972.

¹⁰ Из тамног вилајета, Београд 1938.

дних по нечему, али без сигурности да ли ће бити погођен прави смисао. Погледајмо само наведени исказ:

благдан ми надолази: врве пут мене одасвуд... па мирисни...

У овом исказу не зна се ни ко врви, нити контекст даје било какву информацију која објашњава. Очито је само да је реч о некаквој множини.

Аграматичност исказа није у облицима, већ у повезивању на начин који искључује њихову комуникацијску способност.

Слични претходном су и следећи стихови М. Настасијевића.¹¹

— И за кап само
и за кап,
неузречје ово у реч, (85).
— Знам,
по стрелицом је таме,
те и у камену раздани, (86).

У следећем стиху херметичност је исказана у семантичкој нејасности. Комуникацијска вредност је готово минимална и због недовршености исказа.

— Двојих
пре сунца укршај, (96).

Сам појам аграматичност је јасан. Међутим, кад је реч о песничком језику има доста дилема како га схватити. Наиме, аграматичност је одступање од дате граматичке норме. Одступање се, наравно, готово увек мери према норми стандарднога језика. Нема никакве сумње да се неки искази у језику Момчила Настасијевића могу на тај начин класификовати. Међутим, поред таквих стихова ми имамо веома много метафоричких исказа који су потпуно у духу граматичке норме написани, али су семантички веома далеко од ње. Ако граматичку дефинишемо као скуп правила којима се гради правилна реченица, како онда протумачити дате исказе који су очито семантички „неправилни“.

У још оштријем виду се поставља питање како одредити граматичност, односно аграматичност кад је реч о делима или сегментима књижевних дела који су написани на неком дијалекатском подсистему. Узмимо само дела о којима је напред било речи као што су „Аризани“ Ивана Ивановића, дела Новака Килибарде, „Петријин венац“ Драгослава Михаиловића итд. Или од ранијих писаца као што су Стеван Сремац, Бора Станковић, Мирослав Крлежа и др.

¹¹ *Песме, приповетке, драме*, Нови Сад — Београд, 1971.

Језик споменутих писаца у појединим делима је према стандардној норми свакако аграматичан. Међутим, ако пођемо од дијалекатске норме, он је сигурно граматички правилан.

Изгледа да другога решења нема него да коначно признамо да песнички језик и језик свакодневне комуникације, односно језик стандардне норме, имају две различите граматике. Или су то две подграматике које се у неким категоријама секу, у другим се разилазе. Тешко би било егзактно измерити колико се дате две подграматике не продударају, али је очито да су понекад јако различите. Па затим, очито је да и у оквиру тзв. подграматике песничког језика има доста различитих подграматика.

У овој расправи се покушало показати бар донекле који су основни типови тих подграматика, али је то веома далеко од систематског описа њиховог.

Друго питање је да ли дијалекатски подсистеми могу у свему и потпуно бити равноправни са језиком стандардне норме. Тачније речено, може ли се о свему компетентно писати и на сваком дијалекту. О овоме питању биће даље речи.

Напоменули смо да у песничком језику је далеко најбројнији тип исказа у којима нема ниједне непознате речи. Односно, нема ниједне речи која није у духу стандардне норме. Међутим, комбинације њихове у метафоричким исказима понекад су толико удаљене од стандардне норме да већина датих спојева не одговара стандардној норми. Ево примера:

— *Прошлост ватре*
 — *Она учи звезде да буду јетке*
Спава са својим мраком из загрижености
Спанђала се са временом
*Мешајући свој пепео са свежином зоре*¹²

У наведеним стиховима свака реч је веома добро позната. Међутим, ниједан исказ се, без великих напора, не може довести у везу са реалним односима у природи, или са неким другим остварењима својственим човековом досадашњем искуству. Узмимо само наслов и однос осталих стихова према њему. Реч је о *прошлости* и о *ватри*. Односно, прошлости ватре. Сви стихови који следе су у садашњости, али са тежњом да искази буду универзални.

Теоретичари књижевности би овакве и ове стихове оценили на свој начин. Вероватно би нашли нешто што би задовољило пре свега теоретичаре, можда и читаоце. За лингвисту су дати метафорички искази, пре свега успешно остварене комбинаторичке везе између језичких знакова. И ових неколико сти-

¹² Бранко Миљковић, *Порекло наде*, Ниш 1988.

хова врло убедљиво показују како је моћ језика огромна, колико су бескрајне моућности његових потенција. У исто време, колико се тешко њихова семантика може уклопити у рационални мислони код.

У нашој послератној књижевности учестала је употреба и дијакроних језичких елемената у песничким остварењима. Архаизми су обично у употреби кад је реч о сликању неке историјске ситуације некаквога другог времена и друкчијега језичкога израза. Један од примера су дела Чеда Вуковића са историјском садржином.

— Предајем се у руке нашијех *покровитељах*. (7).

— те да од те стране капље која иљада *рубалах*, (7).

— другога *теченија* не имам — *ни земаљах*, *ни плодније баштине*, *ни пасиштах*, *ни блага чесова*, *ни дворовах*, (8).

— та шака *дјелацах*.

— Казних за крађу *бравах*, (10).¹³

Видосав Стевановић у неким својим делима има исказа праћених по угледу на библијске или по угледу на исказе из старије књижевности српске, нпр.:

— Смрт мајке Младеновића илити убиј *ближњего својега*, (55).

— *Живјете као живоначелно*, (79).

— Хромац оли побегуља илити *паштење* *через блуда*, (8).

— Док се Тама дизаше над бездном, *Самосаздани* од своје начини другог, *јединосущнога*... (146).¹⁴

Језик послератне књижевности на српскохрватском језику, у многим правцима, јако се разликује од ранијих раздобља. Никад раније није била овако изразита тежња за оволиком екстензивношћу у употреби језика. Сви видови употребе језика и сви језички подсистеми, мање или више, функционално се укључују и у књижевноуметничка остварења. Сви језички слојеви, по потреби, користе се у уметничком стваралаштву. И слојеви језика који су раније били нека врста табуа потпуно слободно се употребљавају. Додуше, и Вуку таква пракса није била страна, али је после Вука тога било више по изузетку, него честа и потпуна слободна употреба.

Овакав начин употребе језика у књижевности поставља не мали број и теоријских и практичних питања. Најбитније од њих је да ли дати поступак води дезинтеграцији језика стандардне норме, и да ли у одређеним случајевима не ствара сметње у рецепцији.

Неспорна је чињеница да би свако насилно ограничавање било у сваком погледу штетно. Ни развој језика, ни развој уметничког стваралаштва не могу се затварати у некакав строго ограничен модел. Сваки такав покушај, по правилу, даје негативне

¹³ *Судилнице*, Цетиње 1971.

¹⁴ *Ишчи*, Београд 1984.

последнице и за језик и за књижевност. Међутим, овако широка слобода у употреби језика тражи дубока преиспитивања раније успостављених многих схватања и норми.

1. Теоријски се намеће тачније разграничење језика стандардне норме од језика књижевнога дела. Очито је да језик књижевности као целина није више модел како ваља писати и говорити. Додуше, он то стварно никада и није могао бити, али данас мање него икада. Данас је језик стандардне норме једини кохерентан систем који, уз све проблеме који и у њему постоје, обједињава све говорне представнике на српскохрватском говорном подручју. Према томе, он би једини компетентно могао бити узор како ваља писати и говорити. Али, управо његову неговању се поклања најмање пажње. Још увек се мисли да би језик књижевних дела морао бити узор. Разуме се, таквих дела има, али има и много таквих који узор не могу бити. Из свега произлази да даље нормирање стандарднога језика захтева много више пажње, јер дати систем никада није био изложен тако брзим променама, али и различитим могућим утицајима и ударима. Данас је све дозвољено и то продире различитим каналима.

2. За школску праксу неопходно је далеко шире лингвистичко образовање него раније да би се настава језика и књижевности могла успешно остваривати. Било је далеко лакше у временима кад је готово свако књижевно дело за језичку основу имало стандарднојезичку норму. Дијалекатски слојеви били су само у сегментима и функционално тачно одређени. Уз то, дата појава није била особито честа.

3. Очито је да је рецепција појединих књижевних дела у неким срединама отежана и самом чињеницом да су писана језичким подсистемом који је туђ некој другој средини. Понеко од њих се готово мора „превести“ да би се разумело.

4. Због овакве језичке разуђености евентуално превођење неких наших дела на стране језике је свакако отежано. Ако је преводилац странац, онда он, у најбољем случају, влада стандардним језиком са извесним познавањем језика књижевнога дела у чијој је основи стандардни језик. Већини никако неће бити лако преводити дела чији је језик у већој мери или потпуно писан неким другим језичким подсистемом.

4. Нема никакве сумње да се на сваком подсистему језика не може писати о свим садржинама које евентуално улазе у структуру књижевног дела. Савршено је јасно да у неким или већини дијалекатских система не постоји развијена појмовна основа за писање дела сложенијих психолошких стања или којих других категорија више културне или цивилизацијске надградње. Боље речено, ако се и покуша нешто слично, обавезно је не-

опходно укључивати елементе језика са основом стандардне нормe. То је, уосталом, лако проверити и у делима која су написана на неком од дијалеката.

5. Нема сумње да је овако широко схваћена слобода употребе језика велик изазов и за лингвистичку теорију. У језику књижевнога дела долази до интерференција на широком плану које, по природи ствари, делују и на развој језика стандардне нормe. Према томе, поставља се питање за тачнијим теоријским одређењима о односу стандардне нормe и језика књижевнога дела, а у исто време и за јасније дефинисаном језичком политиком. Слободе уопште, као и слободе у уметничком стварању и употреби језика, неопходне су. Међутим, кад је реч о употреби језика, тешко се може прихватити било која врста анархије. Особито не уколико нека врста криво схваћене слободе угрожава могућност рецепције било којег типа текста. Или, што је такође веома битно, ако се на тај начин разара стандарднојезичка норма а тиме угрожава интегрална способност заједничкога језичкога кода да оствари своју функцију интегралне комуникације.

Dušan Jović

STANDARD LINGUISTIC NORM AND LANGUAGE OF OUR POST-WAR LITERATURE

Summary

This paper considers how the broad freedoms of the use of language in a literary work change the typology of the artistic literary creation. Moreover, it also considers which are the implications in the standard linguistic system that arise by the use of very different linguistic sub-systems in artistic creative work.

It is the basic conclusion that the literary work has gained in quality to a significant degree by the extension of the linguistic basis in literature. On the other hand, it is obvious that the issues should be well-studied. It should in particular be studied to which degree such a relation towards the language might influence the destruction of the standard linguistic norm, and partly also jeopardize communication in the Serbo-Croatian language area.

